

УДК 342

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.01.05>

Кофман Борис Якович,
головний науковий консультант
Інституту законодавства
Верховної Ради України,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України
ORCID 0000-0001-8121-5190
Kofmanb@ukr.net

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА РОЗШИРЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ, ОСОБИСТОСТІ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація

Виникнення та формування основних напрямів вдосконалення й розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації детерміновано пріоритетом прав і свобод людини (особистості) і громадянина перед правами держави та феноменологією, онтологією й аксіологією прав людини як найважливішої, найсуттєвішої, найціннішої сфери для міжнародного співробітництва держав у рамках їх міжнародної спільноти, – саме це є визначальними факторами сучасного розвитку демократичної правової державності, існування та функціонування міжнародного співтовариства держав в епоху глобалізації.

Під цим кутом зору розглянуто питання щодо визначення основних напрямів вдосконалення й розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації. Акцентована увага на доцільності розширення доктринального феномену правового статусу людини і громадянина на правовий статус особистості як важливу соціологічну характеристику індивіда, яка в умовах глобалізації набуває особливого функціонально-діяльницького значення. Досліджено теоретичні й практичні аспекти соціальної, нормативної, організаційної характеристики зазначених основних напрямів вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації.

Метою статті є визначення основних напрямів вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації.

Наукова новизна полягає у виокремленні та дослідженні основних напрямів вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації у їх комплексній сукупності.

Висновки. Виокремлення й дослідження основних напрямів вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації детерміновано не тільки пріоритетом прав і свобод людини (особистості) і громадянина перед правами держави та феноменологією, онтологією й аксіологією прав людини як найважливішої, найсуттєвішої, найціннішої сфери для міжнародного співробітництва держав в рамках їх міжнародної спільноти. Вони обґрунтовані також намаганнями визначення на доктринальному рівні основних напрямів діяльності держав та їх міжнародного співтовариства щодо розширення і вдосконалення правового статусу людини за рахунок наведених напрямів, враховуючи ті практичні досягнення, що вже здійснені або здійснюються на рівні окремих держав та міжнародного співтовариства.

Ключові слова: глобалізація, демократична, правова державність, людина, особистість, громадянин, правовий статус, конституційне право, міжнародне право.

Kofman Boris Ya.,
Doctor of Law, Chief Scientific Advisor,
Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine
ORCID 0000-0001-8121-5190
Kofmanb@ukr.net

MAIN AREAS OF IMPROVING AND EXTENDING THE LEGAL STATUS OF HUMAN, PERSONALITY AND CITIZENS IN THE GLOBALIZATION CONDITIONS**Abstract**

The emergence and formation of the main directions of improving and expanding the legal status of man, personality and citizen in the context of globalization is determined by the priority of human rights and freedoms (personality) and citizen over the rights of the state and phenomenology, ontology and axiology of human rights as the most important, most co-operative states within their international community – these are the determining factors in the modern development of democratic rule of law and the existence and function onuvannya international community of states in the era of globalization.

It is from this angle that the question of determining the main directions of improving and expanding the legal status of a person, individual and citizen in the context of globalization has been considered. Emphasis is placed on the expediency of extending the doctrinal phenomenon of the legal status of the individual and the citizen to the legal status of the individual as an important sociological characteristic of the individual, which in the conditions of globalization acquires special functional and activity value. Theoretical and practical aspects of the social, normative and organizational characteristics of these main directions of improvement and extension of the legal status of the person, the individual and the citizen in the conditions of globalization are investigated.

The purpose of the article is to identify the main directions of improvement and extension of the legal status of a person, individual and citizen in the conditions of globalization.

The scientific novelty is to identify and study the main directions of improving and expanding the legal status of a person, personality and citizen in the context of globalization in their complex totality.

Conclusions. Separation and research of the basic directions of improvement and extension of the legal status of the person, the individual and the citizen in the conditions of globalization are determined not only by the priority of human rights and freedoms (personality) and the citizen before the rights of the state and phenomenology, ontology and axiology of human rights as the most important, most essential, essential international cooperation of States within their international community. They are also justified by efforts to identify at the doctrinal level the main activities of States and their international community to expand and improve the legal status of man at the expense of these areas, taking into account the practical achievements already made or implemented at the level of individual States and the international community.

Key words: globalization, democratic, legal statehood, person, personality, citizen, legal status, constitutional law, international law.

Постановка проблеми. Пріоритет прав і свобод людини (особистості) і громадянина перед правами держави та феноменологія прав людини як найважливішої сфери для міжнародного співробітництва держав в рамках їх міжнародної спільноти є визначальними факторами сучасного розвитку демократичної правової державності, існування і функціонування міжнародного співтовариства держав в епоху глобалізації. Звідси, об'єктивно зростає роль і значення правового статусу людини (особи) і громадянина як матеріально-функціональної та предметно-нормативної засад прав, свобод і обов'язків людини, що на сьогодні виступають як основоположні предмети регулювання національного конституційного права,

а отже – всієї національної системи права і законодавства, – враховуючи особливу роль конституційного права в національній системі права і законодавства як основоположної, фундаментальної та профілюючої галузі (див. відповідні розділи конституцій держав світу, зокрема розділ II Конституції України 1996 р. [1]), а також перманентного й основоположного предмета міжнародно-правового регулювання (див. Преамбулу Статуту ООН 1945 р. [2]).

Досліджуючи основні напрями вдосконалення та розширення правового статусу людини та громадянина в умовах глобалізації, вважаємо за потрібне звернути увагу на доцільність розгляду зазначеного правового статусу не в його традиційному тлумаченні

як правового статусу людини і громадянина, а у розширеному вигляді, – як правового статусу людини, особистості та громадянина, оскільки саме в умовах глобалізації визначення правового статусу особистості у її нерозривній єдності з правовим статусом людини і громадянина, по-перше, визначає реальний правовий статус індивіда; по-друге, такий підхід має важливе функціональне-діяльнісне обґрунтування, оскільки саме усвідомлена поведінка людини/особистості в складних умовах розвитку сучасної державності виступає запорукою вирішення її інтенцій, життєвих устремлінь, потреб, інтересів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно зазначити, що питання правового статусу людини, особистості та громадянина стали предметом дослідження фахівців у галузі права, зокрема М. П. Орзіха, В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького, О. Ф. Скакун, О. П. Горбаня, А. М. Шульги, В. М. Шаповала, В. В. Панасюка, В. О. Ріяки, А. З. Георгіци та ін. Вказані вчені мають як загальні підходи щодо розуміння сутності конституційно-правового статусу особи, так і роблять своєрідні висновки щодо структури змісту класифікації цього явища. Однак аналіз наукової літератури показує, що комплексного дослідження конституційно-правового статусу особистості, що не тільки узагальнює теоретичні основи правового забезпечення конституційно-правового статусу та його елементів, а й розкриває основоположні напрямки його розвитку в умовах глобалізації, в юридичній науці не проводилося.

Тому **метою статті** є визначення й дослідження основних напрямів вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи наведене вище, необхідно зазначити, що дослідження основних напрямів вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації повинно базуватися на відповідних методологічних засадах, до яких, на нашу думку, необхідно віднести, зокрема, такі:

- зазначена проблематика корелюється з глобальною проблемою конституційного права – правами й обов'язками людини (осо-

бистості) і громадянина (глобалізація правового статусу людини, особистості та громадянина через національне конституційне право. – Авт.);

- найважливіші в архітектонічному розумінні та контексті вдалого нормопроекування нормативні конструкції щодо правового статусу прав людини, особистості і громадянина, – тобто набору, кадастру їх прав, свобод і обов'язків, а також їх облігаторного оформлення у вигляді міжнародно-правових зобов'язань відповідної держави для їх виконання на теренах такої держави, – містяться в міжнародному законодавстві прав людини, тобто системному комплексі міжнародних багатосторонніх міждержавних договорах гуманістичної проблематики, що пов'язує між собою їх держави-учасниці облігаторно-контрольними зв'язками (глобалізація правового статусу людини (особистості) в контекстуалізації зобов'язань держави (держав) в рамках міжнародного співтовариства. – Авт.);

- найрозвиненіші питання правового статусу людини (особистості) в європейському законодавстві, зближення норм якого з українським законодавством відбувається в контексті європейських інтеграційних процесів (глобалізація правового статусу людини (особистості) в контекстуалізації європейської інтеграції держави. – Авт.);

- об'єктивно виникає питання щодо уніфікації міжнародного законодавства у сфері прав людини через визнання профільних міжнародних правових стандартів може бути вирішеним через однакове застосування (уніфікацію) принципів правового статусу людини (особистості) як правового феномену [3, с. 73] (глобалізація правового статусу людини (особистості) в контекстуалізації його принципів. – Авт.);

- у теорії міжнародних прав людини та практиці їх реалізації на міжнародному та національному (внутрішньодержавному) рівнях важливе місце та значення займає проблематика подальшого розвитку і наступності поколінь прав людини, особливо в контексті розширення та вдосконалення правового статусу прав людини (особистості), – яка простежується в певній залежності від розвитку світової політики і суспільної свідомості спільноти, що глобалізуються, інтернаціоналізуються, конститууються та

реалізуються в інтеграційних та системно-мережевих концептах (глобалізація прав людини та її правового статусу у сучасному міжнародному, міждержавному та загальнодержавному дискурсах. – Авт.);

- сам процес глобалізації, особливо глобалізації правової, супроводжується не тільки корінною переорієнтацією ціннісних моделей прав людини, а і вдосконаленням їх нормативно-правового супроводження й забезпечення, а світова політика і світова економіка доповнюються глобалізацією державних гарантій забезпечення прав особистості, що суттєво впливає на правовий статус людини в бік його вдосконалення (глобалізація нормативно-правового супроводження, забезпечення і гарантування захисту прав людини та її правового статусу. – Авт.);

- на сучасному етапі розвитку суспільства і держави, де економічні відносини базуються на поєднанні державних і приватних інтересів та ініціатив, а також прояву різноманітних інтенцій людини екзистенційного характеру на локальному рівні функціонуванні соціуму і забезпеченні її життєвих устремлінь, потреб та інтересів, – що є результатом таких інтенцій – істотне значення в контекстуалізації глобалізації набувають питання взаємодії та взаємної відповідальності особистості і держави, в яких правовому статусу людини (особистості) і громадянина належить визначальне місце (глобалізація взаємної комунікації та відповідальності особистості і держави в контексті визнання, встановлення, гарантування реалізації правового статусу людини з боку держави та його легітимації, погодження, дотримання та реалізації з боку людини. – Авт.);

- відповідні політичні та юридичні чинники, що проявлялися в рамках історичної ретроспективи, та які вплинули і продовжують перманентно впливати на становлення і розвиток системи прав, свобод і обов'язків людини через розвиток конституційно-правового статусу особи, об'єктивують й актуалізують наявні в сучасній правовій науці проблеми, що, по-перше, підтверджує необхідність продовження досліджень із метою розвитку теоретичних основ конституційно-правового статусу особистості як одного з актуальних напрямків науки конституційного права і, по-друге, трансформують сам конституційно-правовий статус людини (особи)

та його належне нормативне забезпечення в мегатренд глобального розвитку (глобалізація конституційно-правового статусу людини (особистості) та його нормативного забезпечення в контексті врахування історичної ретроспективи та їх розробки в контекстуалізації подальшої перспективи в умовах розвитку та вдосконалення феноменології державності. – Авт.);

- треба розуміти та враховувати, що законодавство багатьох держав далеко не завжди оперативне, адекватно й успішно відображає суть змін, що відбуваються в суспільних відносинах в області формування, функціонування та подальшого розвитку і вдосконалення конституційно-правового статусу особи – цьому сприяє не тільки відповідна «сталість» та «повільність» у розробці й модернізації конституційного законодавства, а і відсутність єдиного наукового підходу до юридичного забезпечення наведеної галузі суспільних відносин, у тому числі й доктринального визначення параметральних ознак правового статусу в контекстуалізації його елементів та інституційно-структурних складових. Тому саме на обґрунтування такого наукового підходу, що визначає основоположні тенденції та загальну специфіку правового регулювання суспільних відносин в галузі правового статусу людини, особистості і громадянина, повинні бути спрямовані та скеровані основні зусилля представників доктрини конституційного права (об'єктивізація уніфікації поняття, змісту та особливостей формування, функціонування та подальшого розвитку конституційно-правового статусу людини (особи) в умовах глобалізації. – Авт.);

- звідси повинна бути розробленою теоретична основа конституційно-правового регулювання суспільних відносин у сфері правового статусу людини (особи), що, по-перше, відповідає сучасним умовам, по-друге, вона повинна бути відображеною у вигляді відповідної конституційно-правової концепції; по-третє, така концепція повинна дати можливість сформулювати об'єктивно необхідний уніфікований підхід до розуміння змісту конституційно-правового статусу особи та юридичного забезпечення суспільних відносин, що виникають з приводу його супроводження та забезпечення (актуалізація доктринального супроводження та забезпечення конститу-

ційно-правового регулювання суспільних відносин у сфері правового статусу людини (особи) в умовах глобалізації. – Авт.);

- враховуючи той факт, що наукових праць, присвячених дослідженню правового статусу особистості в умовах глобалізації як комплексного явища, ані на пострадянському просторі, ані в Україні досі не проводилося, бо дослідження, що проводилися, були присвячені лише окремим елементам цього інституту, – проведення комплексних наукових досліджень конституційно-правового статусу особистості, що не тільки узагальнюють, а й розвивають попередні наукові розвідки з цих проблем, особливо в умовах глобалізації, та які перебувають на стику феноменології права – загальної теорії права і філософії права, таких галузевих юридичних наук, як конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне право, а також у співвідношенні з міжнародним публічним правом, що виступає сучасним системно-нормативним мірилом глобалізації, – із феноменологією соціально-політичної науки – політології, політичної соціології, політичної психології тощо, – залишається у вітчизняній науці конституційного права найактуальнішим та таким, що знаходиться в порядку денному функціонування та розвитку феноменології державності (актуалізація міжгалузевого та міждисциплінарного підходу до дослідження конституційно-правового регулювання суспільних відносин у сфері правового статусу людини (особи) в умовах глобалізації. – Авт.).

Відзначаючи багатогранний характер та значення правового статусу людини (особистості) і громадянина, треба сфокусувати увагу, насамперед, на конституційно-правовому їх статусі, який виступає як основний та такий, що має характерологічні особливості. Більшість представників конституційно-правової доктрини визначає правовий статус як багатоаспектну категорію, що: а) має загальний характер (критерій універсальності. – Авт.); б) включає статуси різних суб'єктів правовідносин (критерій багатосуб'єктності. – Авт.); в) відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне їх становище в системі багатоманітних суспільних відносин (критерій індивідуальності. – Авт.); зазначаючи, що г) правовий статус не може бути реалізований без обов'язків, які кореспондують правам (критерій системності. – Авт.); г) без

юридичної відповідальності в необхідних випадках (критерій забезпеченості. – Авт.); д) без правових гарантій [4, с. 95] (критерій реалізованості. – Авт.); також е) правовий статус може розглядатися як у комплексному (критерій цілісності. – Авт.), так і фрагментарному розумінні (правовий статус громадянина, правовий статус іноземця, правовий статус біженця тощо) (критерій структурованості. – Авт.).

Однак, не дивлячись на такі критерії, слід розуміти, що відносно саме конституційно-правового статусу людини (особистості) в доктрині конституційного права існують відповідні розбіжності. Одна група його апологетів вважає, що конституційне право закріплює тільки основи правового статусу людини, виступаючи фактично за «урізане» розуміння цього найважливішого соціально-правового феномену, бо рефлексія робиться тільки на основоположних засадах такого статусу; а інша група апологетів, зважаючи на те, що основним предметом конституційного права є захист прав і свобод людини і громадянина, стверджує, що терміносистема «конституційно-правовий статус людини і громадянина» охоплює лише права і свободи суб'єкта, що встановлені і закріплені конституційним правом (тобто, пропагується обмежувальний підхід до визначення і розуміння такого феномену). На думку Т. А. Француз-Яковець, обидва підходи мають вади: перший, знаменуючи собою відрив конституційного права і феномену конституційно-правового статусу від реального правового життя, оскільки в кожному конкретному випадку мають місце адміністративно-правовий, цивільно-правовий та інші статуси людини і громадянина – носить, на нашу думку, явно штучний характер; другий – демонструючи віддаленість від розуміння співвідношення і дії юридичних та фактичних механізмів реалізації конституційно-правового статусу людини і громадянина, оскільки у щоденному житті маючи одні й ті самі права, різні особи можуть по-різному їх використовувати залежно від віку, стану здоров'я, громадянства, наявності або відсутності судимості тощо [5, с. 8–9], на нашу думку, не враховує вплив на досліджуваний статус об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Разом із тим необхідно враховувати, що правовий статус як юридична категорія, не

дивлячись на такі варіабельні підходи, є самостійною феноменологією, що має вельми важливе соціальне й нормативне призначення, бо, на слушну думку Б. Хафена, він не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки (поведінковий критерій. – Авт.), що встановлює (та буде в перспективі продовжувати встановлювати. – Авт.) ступінь взаємодії держави, суспільства й особи (комунікативний критерій. – Авт.), а й забезпечує (та буде в перспективі забезпечувати. – Авт.) нормальну життєдіяльність соціального середовища (соціально-стабілізуючий критерій. – Авт.) і, відповідно, включає як права і свободи, так і обов'язки особи [6, р. 476] (структурно-поведінковий критерій. – Авт.).

В умовах глобалізації, коли в рамках міжнародної спільноти держав універсального та регіонального рівнів формується єдиний правовий простір, проблематика правового статусу людини (особистості, громадянина, апатрида, біженця тощо) набуває міжнародно-правового значення. Прикладом цього служить позиція Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія), яка у своєму дослідженні визначає чотири комплексні принципи як головні складові частини конституційно-правового статусу особи: 1) юридичної визначеності; 2) запобігання зловживанню (надужиттю) повноваженнями; 3) рівності перед законом і недискримінації; 4) вільного доступу до правосуддя. При цьому елементами принципу юридичної (правової) визначеності є доступність законодавства, доступність судових рішень, передбачуваність актів права, сталість і послідовність приписів права, легітимні очікування, унеможливлення зворотної дії, принципи *nullum crimen sine lege* (немає закону – немає злочину) та *nulla poena sine lege* (немає закону – немає кари), принцип *res judicata* (неможливість перегляду судового рішення, яке набуло законної сили). Після принципу юридичної (правової) визначеності найбільш комплексним із перерахованих є принцип вільного доступу до правосуддя, який складається, зокрема, з таких елементів, як незалежність і безсторонність судівництва, право на справедливе судочинство, презумпція безвинності (невинуватості), дієвість судових рішень, а також наявність конституційного судочинства [7, с. 22–38].

Системний аналіз наведених принципів свідчить, що саме в умовах глобалізації правовий статус особистості базується на низці найважливіших принципів конститууючо-засновницького й інституційно-функціонального характеру, що у своїй сукупності дають змогу сформувати відповідну систему діяльнісних засад, – встановлюючого, засновницького, дозволяючого, стримуючого, забороняючого, контролюючого, охоронюваного та захисного характеру, які повинні сповідувати й реалізовувати органи публічної влади держави для формування належного правового статусу особи, а також сама особа для адекватного конституційно-нормативним приписам та міжнародно-правовим зобов'язанням держави формування і належної реалізації свого правового статусу.

Отже, одним із найважливіших напрямів вдосконалення й розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації є, по-перше, дотримання основоположних принципів правового статусу людини через їх втілення в конституційне та інше галузеве законодавство; по-друге, формування її реального конституційно-правового статусу та загального правового статусу, адекватного міжнародно-правовим зобов'язанням держави, взятих нею в рамках підписаних міжнародних договорів; по-третє, створення органами публічної влади відповідних умов (гарантій) для реалізації конституційно-правового статусу та загального правового статусу людини (особистості, громадянина).

Вважаємо, що проблематика втілення в конституційному законодавстві принципів правового статусу людини (особистості, громадянина) є окремим системно-комплексним напрямом вдосконалення такого статусу, бо таке втілення, по-перше, напряму пов'язане з подальшим формуванням правового становища людини (особистості) в державі, що містить в собі сукупність важливих елементів-критеріїв, які не тільки відбивають її фактичний стан у відносинах з суспільством і державою, а і виступають характерними ознаками демократичної правової державності. Так, М. І. Матузов і О. В. Малько вважають, що в структуру цього поняття входять такі елементи: 1) основні права і обов'язки (саме правовий статус людини); 2) законні інтереси; 3) правосуб'єктність;

4) громадянство; 5) юридична відповідальність; 6) правові принципи; 7) правові норми, що встановлюють статус [8]. Отже, належне нормативне проектування, нормування, формулювання, формування, супроводження й забезпечення кожного з наведених елементів системою правових гарантій буде впливати й на формування та функціонування, а звідси – і на реалізацію правового статусу людини у його належному розумінні та прагматичному застосуванні.

По-друге, проблематика втілення в конституційному законодавстві принципів правового статусу людини (особистості, громадянина) є окремим системно-комплексним напрямом вдосконалення законопроектної діяльності, що напряму пов'язано із формуванням конституційно-правового статусу людини і громадянина, через його подальшу легалізацію, деталізацію і конкретизацію в чинному законодавстві [9]. Тут, на наш погляд, треба звернути увагу на нормативно-технологічний аспект забезпечення цього процесу, що знаходить свій прояв у реалізації відповідного технологічно-діяльнісного та нормативно-формалізаційного ланцюжка, а саме: «об'єктивація нормопроектної діяльності (далі – НПД). – актуалізація НПД. – конституціоналізація (нормативізація) НПД. – легалізація НПД. – процесуалізація НПД. – конституційно-правове забезпечення НПД» [10, с. 54–60]. Треба зазначити, що кожний з елементів цього ланцюжка в контекстуалізації до правового статусу людини (особистості, громадянина) має своє внутрішньодержавне та міжнародно-правове обґрунтування, що базується на відповідних нормативних імперативах, – більш того, він володіє відповідною онтологічною, гносеологічною та аксіологічною складовими, які можна визначити, виокремити та зафіксувати у вигляді відповідних діяльнісних характеристик (моделей поведінки у їх організаційному та організаційно-правовому забезпеченні. – Авт.) органів публічної влади та відповідної поведінки фізичних осіб, що їм кореспондують.

Звідси, формується ще один важливий напрямок вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації, який можна охарактеризувати як підвищення якісного та технологічного рівня законопро-

ектної діяльності (НПД у широкому розумінні) держави. В основі надання цьому напрямку статусу важливого та одного з основних покладено особливе значення технологічно-процесуальної діяльності у формуванні масиву національного конституційного законодавства та в його практичній реалізації. Потреба в реалізації наведених настанов детермінована соціальною, економічною і політичною невизначеністю стану держави та її громадян, низьким рівнем соціально-правової захищеності суб'єктів соціального життя, відсутністю реальних, у тому числі нормативних, гарантій захисту людини, неспроможністю владних органів забезпечити й гарантувати інтереси громадян. Крім того, законодавець практично не враховує стохастичні мінливості в існуванні правового статусу людини, його дестабілізацію під впливом соціальної напруги, політичного протистояння, військових дій на сході України та окупації Криму, зростання злочинності, екологічних катастроф, а також шоків методів проведення різноманітних реформ, що суттєво впливають на темпоральний та якісний характер життєвого циклу людини, на виникнення негативного демографічного балансу в державі, на перманентне зростання міграційних потоків громадян із держави.

По-третє, до цього напрямку має відношення, але як окремий самостійний напрямок, – підвищення якісного рівня міжнародної нормотворчості у сфері правового статусу людини (особистості) та громадянина, яке, з одного боку, є частиною процесу внутрішньодержавної (національної) нормотворчості, враховуючи підписання державою відповідних міжнародних договорів гуманістичної спрямованості та її зобов'язання з гармонізації національного конституційного законодавства відповідно до своїх міжнародно-правових зобов'язань, що витікають з таких договорів, а з іншого, – виступає самостійним і важливим автономним напрямком вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації. Прикладом тут можуть служити зусилля міжнародного співтовариства щодо спроб формування єдиного правового статусу людини в міжнародному праві, незалежно від її правового стану, шляхом наближення його до правового стану громадянина держави. Мова тут йде, насамперед,

про негромадян – осіб, які не були визнані як такі, що мають ефективні зв'язки з країною, де він або вона перебувають.

Виходячи з того, що на території будь-якої держави в мирний час є різні групи негромадян, включаючи постійних жителів, мігрантів, біженців, шукачів притулку, жертв торгівлі людьми, іноземних студентів, що тимчасово проживають на території держави, інші категорії не іммігрантів і осіб без громадянства. Водночас кожна з цих груп може мати права, засновані на окремих правових режимах, проблеми, з якими стикаються більшість з них, якщо не всі негромадяни, є досить схожими. Ці загальні проблеми, на думку ООН, зачіпають нині приблизно 175 млн чоловік у всьому світі, або 3 % населення Землі [11, с. 2]. Однак негромадяни повинні бути захищені від вбивств, поведження, що принижує людську гідність, рабства, довільних арештів, несправедливого суду, вторгнення в приватне життя, примусового повернення, примусової праці, дитячої праці і порушень гуманітарного права. Вони також мають право вступати в шлюб; право на охорону як неповнолітніх; право на мирні асоціації та збори; рівність; свободу релігії і переконань; соціальні, культурні, економічні права; трудові права, наприклад, на участь у переговорах про укладення колективного договору, заробітну плату, здорові і безпечні умови праці; консульський захист. У той час, як всі люди мають право на рівні гідність і права, держави можуть усвідомлювати різницю між громадянами і негромадянами стосовно політичних прав, недвозначно гарантованими тільки громадянам, а також свободу пересування. Отже, у ситуації негромадян існує великий розрив між правами, які їм гарантує міжнародне право прав людини, і реальністю, з якою вони стикаються на території держави перебування. У багатьох країнах існують інституційні та наростаючі проблеми, з якими зустрічаються негромадяни. Майже всі категорії негромадян зачіпаються офіційною і неофіційною дискримінацією.

Отже, своєю чергою, ООН у доповіді «Права негромадян» (2006) фактично використала інноваційний підхід до формування правового статусу негромадян: а) прогностично сформовано майбутній статус громадян/не громадян на території конкретної держави в контекстуалізації; б) сформовано

новий вид правового статусу людини (негромадяни); в) здійснено «укрупнення» та моделювання такого статусу відносно багаточисельних міжнародних конвенцій про права людини, що регулюють різні права і свободи; г) здійснено систематизацію загального правового статусу людини відповідно до міжнародного права прав людини та розподілення його на два види – права громадян і права негромадян; г) скеровано визначені обидва статуси не тільки на суттєве «зближення», а й в перспективі – на «злиття», природно, зі збереженням обмежень, що містять міжнародні договори та національне конституційне законодавство держав. Тобто, можна стверджувати, що проведення кодифікаційної роботи на міжнародно-правовому рівні у сфері правового статусу людини (особистості) та громадянина скеровано на його уніфікацію, оптимізацію, підвищення ефективності нормативно-правового закріплення та нормативно-правового регулювання, а також на превенцію виникнення колізійних питань у цій сфері [12, с. 467–473].

По-четверте, суттєвий вплив на вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації може здійснити розробка нових міжнародних правових стандартів прав людини і громадянина через розробку нових та кодифікацію вже діючих міжнародних багатосторонніх міждержавних договорів. Зазначений напрямок діяльності міжнародного співтовариства на глобальному та регіональному рівнях залишається вкрай актуальним, бо велику кількість багатосторонніх конвенцій, що регулюють різні права, свободи й обов'язки людини, було прийнято більш ніж п'ятдесят років тому, ще на початку створення ООН, Ради Європи, Європейського Союзу тощо. Але вирішення цього завдання детерміноване як активізацією позицій держав-членів міжнародної спільноти щодо кодифікації багаточисельних міжнародних договорів у профільній сфері, так і підвищенням активності в діяльності Комісії ООН з прогресивного розвитку та кодифікації міжнародного права, що повинна проявити ініціативу, розпочати, очолити або координувати діяльність держав щодо розробки нових текстів міжнародних угод. Вважаємо за потрібне відзначити, що робота з розробки нових текстів міжнародних угод або ко-

дифікації угод, що вже діють, потребує єдності зусиль всіх держав-членів міжнародної спільноти та міжнародних організацій системи ООН, бо, по-перше, більшість положень таких угод вже є застарілими, враховуючи їх невідповідність сучасним умовам функціонування державності та міжнародної спільноти; по-друге, довільне розширення повноважень міжнародних міжурядових організацій у сфері прав людини (реалізація доктрини прав, що «маються на увазі» [13]) об'єктивно потребує свого нормативного закріплення. Зокрема, якісного оновлення та кодифікації потребують міжнародні угоди щодо правового статусу жінок, дітей, а також Женевські угоди 1949 року відносно правового статусу комбатантів та мирного населення в умовах окупації (особливо враховуючи зміну характеру сучасної війни – з «гарячої» на «гібридну», появу феноменології «неявного» агресора, сепаратистських угруповань, що діють з ним у синергічній взаємодії, нових витончених форм використання мирного населення у веденні бойових дій тощо).

По-п'яте, на наш погляд, якісно новим напрямом вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації є дослідження процесів формування нових поколінь прав людини в доктрині міжнародного та конституційного права держав та своєчасне нормативне «реагування» на них, шляхом їх нормування, нормативізації, проведення профільної нормопроектної діяльності та подальшої міжнародної й національної легалізації. Мова йде, насамперед, про закріплення прав четвертого та п'ятого поколінь людини, що суттєво розширюють її правовий статус. Так, четверте покоління торкається інформаційних прав людини, які суттєвим чином розширюють її можливості в інформаційній сфері, бо саме розвиток інформаційних технологій справляє значний вплив на зміст, реалізацію і захист цілої низки прав людини, включаючи право на її життя, свободу вираження думок, захист особистого і сімейного життя та інших. Це має свій особливий прояв у контексті змін, що відбуваються в умовах інформатизації суспільства, коли формується статус і зміст таких нових явищ, як право на інтернет, право на доступ до інтернету, право бути забутих у рамках сучасної системи прав людини тощо [14]. П'яте покоління

прав людини викликає практично революцію у сприйнятті та розумінні прав людини як таких, бо воно спирається на одну з найбільш спірних і суперечливих правових теорій, – теорію соматичних (особистісних) прав. Термін «особистісні (соматичні) права» (від грец. *soma* – тіло) зобов'язаний своєю появою в юридичній науці російському досліднику-конституціоналісту В. І. Круссу. В основі його теорії лежить концепція, яка обумовлює право людини самостійно розпоряджатися своїм тілом: здійснювати його «модернізацію», «реставрацію» і, навіть, «фундаментальну реконструкцію», змінювати функціональні можливості організму і розширювати їх техніко-агрегатними або медикаментозними засобами [15, с. 43]. Більш того, на основі таких доктринальних підходів вже розроблений та запропонований перелік соматичних прав, який, на думку М. А. Лаврика, неможливо сформулювати у вигляді приблизного або вичерпного переліку, вважаючи на делікатність та невизначеність перспективи виокремлення інших прав у цій сфері. Тому наведеним автором в основу такого переліку соматичних прав покладено відповідні домагання людини, що підпадають під поняття соматичних прав, а саме: 1) право на смерть; 2) права людини щодо її органів і тканин; 3) сексуальні права людини (Всесвітня організація охорони здоров'я під цим розуміє: можливість шукати, одержувати і передавати інформацію, що стосується сексуальності, сексуальну освіту, вибір партнера, можливість вирішувати, бути людині сексуально активним чи ні, самостійно вирішувати питання про добровільні сексуальні контакти, вступ до шлюбу; право на легалізацію проституції; оборот порнографічної продукції та правове регулювання становища сексуальних меншин); 4) репродуктивні права людини (позитивного характеру: штучне запліднення; негативного характеру: аборт, стерилізація, контрацепція); 5) право на зміну статі; 6) право на клонування як всього організму, так і окремих органів; 7) право на вживання наркотиків і психотропних речовин; 8) у подальшому майбутньому – право на віртуальне моделювання, в сенсі повного затвердження (дублювання) себе в неметричних формах об'єктивного існування [16, с. 22–23].

Необхідно зазначити, що держави та міжнародна спільнота досить уважно став-

ляться до визначення та легалізації багатьох із зазначених прав, які суттєво розширюють правовий статус людини та надають якісно нового змісту її існуванню в рамках темпорального існування в межах життєвого циклу. Прикладом тут можуть слугувати легалізація трансплантації органів, штучного запліднення, евтаназії, одностатевих шлюбів у багатьох державах.

Більш того, можна намітити різні шляхи розвитку прав людини і формування нових поколінь прав людини із використанням тенденцій дослідження саме теорії соматичних прав людини. Так, з позиції конституційного права теорія соматичних прав може бути затребувана для вивчення тенденцій у розвитку сучасного конституціоналізму, з точки зору розширення переліку прав людини, та використання механізму обмежень прав. Також доцільним є проведення досліджень окремих соматичних прав: як в конституційному праві, так і в рамках інших галузевих юридичних наук, проте наскільки працездатною і життєвою виявиться представлена теорія і яка її частина знайде законодавче відображення – покаже час [17].

По-шосте, на наш погляд, одним із найважливіших напрямів вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації, що володіє великим організаційним та нормотворчим потенціалом, є врахування досягнень НТР та новітніх відкриттів у сфері медицини, роботизації, інформатизації.

Так, революційні відкриття у сфері медицини (розшифровка генно-хромосомної структури організмів і визначення хімічного складу їх елементів (ДНК, РНК), встановлення триплетного коду, що стало проривом у науці про спадковість, дефекти якої є чи не в третині всіх захворювань, створення генної інженерії, тобто технології спрямованої, цільової зміни спадкових властивостей організмів, у тому числі мікроорганізмів, що створило умови для виробництва генно-інженерних лікарських і профілактичних препаратів, насамперед для боротьби з інфекційними та паразитарними хворобами [18], відкриття клітинних механізмів боротьби з онкологічними, інфекційними захворюваннями, досягнення в трансплантології щодо «виращування» органів з індивідуальних клітин людини

із використанням адитивних технологій / пошарове нарощування і синтез об'єкта за допомогою комп'ютерних 3d технологій/ [19] та ін.) ведуть до зростання темпорального критерію життєвого циклу людини та підвищення якості життя, що неодмінно позначиться на ефективності використання людиною свого правового статусу, його вдосконаленні та розширенні якісно-видових характеристик.

Нині в промисловості розвинених країн відбуваються процеси, порівнювані з новою промисловою революцією – в теоретичних дослідженнях вони отримують назву «неоіндустріалізація» [20]. Причому одним із базових трендів радикального перетворення промислового виробництва, поряд з адитивними технологіями та інтернетом речей (Internet of Things – IoT) (всесвітня павутина пов'язаних між собою машин та інших фізичних предметів, за допомогою якої може здійснюватися обмін інформацією без людського втручання – в результаті цього взаємодія між людиною і різними технологічними об'єктами безповоротно змінилася, тому з'явилися нові способи використання звичних речей) [21], стає активне використання індустріальних роботів. У той час, як роботи стають все більш досконалими – розумними, швидкими і дешевими, вони починають виконувати все більш складні завдання. Якщо раніше роботи могли виробляти легкі повторювані роботи (зварювання, підйом вантажів), то зараз вони здатні замінити в промисловості людей, у них з'являється все більше можливостей, таких, як сприйняття дійсності, спритність, пам'ять, здатність до навчання і розпізнавання об'єктів [22]. Звідси, виникає системний комплекс вже соціальних проблем щодо працевлаштування робітників, які вивільняються, а також їх подальшої долі в умовах, коли кількість працюючих у перспективі буде різко скорочуватися. Крім того, зростання вільного часу у працюючих, а деякі держави вже сьогодні скорочують денне трудове навантаження робітників до 5 годин або вводять у себе 4-денний робочий тиждень, ставить на порядок денний вирішення проблеми оптимального використання такого часу з метою подолання стереотипізації поведінки людини «в робочому ритмі». Це буде впливати на модифікацію правового статусу людини вже в якісному та кількісно-

му вимірюванні, причому як в контекстуалізації інтенсифікації використання відповідних прав людини (наприклад, перекося сторони соціальних і культурних прав), так і формування нових форм життєдіяльності, в яких доля найманої фізичної праці буде суттєво знижуватися, а доля інтелектуальної праці та часу дозвілля – суттєво зростати. Причому в останній сфері все більшу роль будуть відігравати інформаційні технології та процеси, що роботизовані.

По-сьоме, одним із найважливіших нормативних напрямів вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації є врахування законодавцем сучасних тенденцій у діяльності органів судової влади держав щодо легалізації модифікації правового статусу людини (особистості) та громадянина. Мова тут йде про легалізацію судами Австралії, Австрії, Бангладеш, Великої Британії, Індії, Канади, Нідерландів, Непалу, Нової Зеландії, Німеччини, Пакистану, Таїланду та ін. так званої третьої статі або третього гендеру – тобто людей, які за своєю волею або в результаті суспільного консенсусу не ідентифікують себе ні як чоловік, ні як жінка, а також людей, які зараховують себе або зараховуються суспільством до іншого гендеру, що не вкладається в двійкову систему розуміння статі «чоловік – жінка». Під терміном «третій», як правило, розуміється «інший», оскільки деякі антропологи і соціологи описують «четвертий», «п'ятий» і, навіть, «деякі» гендери. Ці поняття може бути досить важко зрозуміти в звичних понятійних категоріях [23], але в повсякденному житті правовий статус таких людей потребує свого визначення, закріплення та гарантування з боку держави в контексті його реалізації. Такий самий стан справ спостерігається в діяльності судових органів, якими спочатку було визнано законність одностатевих шлюбів (наприклад, рішення Верховного Суду США від 26 червня 2015 року, коли він виніс рішення у справі «Обергефелл проти Ходжес», в якому вища судова інстанція Сполучених Штатів постановила, що Конституція США гарантує право одностатевих пар укласти шлюб [24]), а потім почався процес законодавчого вирішення питань юридичного визнання одностатєвого шлюбу, або почали розглядатися законопроекти, спрямовані на легалізацію

одностатєвих шлюбів та інших форм одностатєвих союзів (домашнє партнерство, внутрішнє партнерство, зареєстроване партнерство, незареєстроване партнерство та ін.), тобто, по-різному в різних державах. При цьому слід враховувати, що обсяг прав, наданих у результаті вступу в подібний союз, залежить від законодавства і може перебувати в діапазоні від мінімального до такого значного, що єдина відмінність із шлюбом полягає тільки в назві.

Отже, маємо зміну рольових позицій людини, включаючи й зміну статі, зміну ролі в родині тощо, що об'єктивно викликає зміну, трансформацію та розширення її правового статусу.

Висновки. Завершуючи розгляд напрямів вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації, безумовно, необхідно враховувати загальні тенденції розвитку феноменології прав людини саме в умовах глобалізаційної феноменології, особливо феноменології правової глобалізації, що фактично ініціює та детермінує виникнення і формування соціальних, нормативно-правових, біологічних, організаційних тощо смислів, контекстів, конотацій, напрямів трансформації правового статусу людини (особистості, громадянина тощо). Отже, саме тому необхідно враховувати загальні тенденції інтернаціоналізації, регіоналізації, локалізації прав людини (в контекстуалізації муніципальних прав людини); наднаціональності (в контекстуалізації виходу прав людини за межі національної держави та їх «підняття» на наднаціональний рівень); зростання розриву між теорією і практикою реалізації прав людини, особливо в прояві слабкості останньої; універсалізації прав людини одночасно з універсалізацією й уніфікацією права (з контекстуалізацією розробки міжнародних правових стандартів прав людини) тощо.

Резюмуючи, необхідно наголосити на тому, що виникнення і формування основних напрямів вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації детерміновано пріоритетом прав і свобод людини (особистості) і громадянина перед правами держави та феноменологією прав людини як найважливішої сфери для міжнародного

співробітництва держав в рамках їх міжнародної спільноти, – саме це є визначальними факторами сучасного розвитку демократичної правової державності, існування і функціонування міжнародного співтовариства держав в епоху глобалізації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 року. ООН, 2010. 16 с.
3. Явтушенко О. В. Принципи конституційно-правового статусу особи: тенденції та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 73–76.
4. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.
5. Француз-Яковець Т. А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні: автореф. канд. юрид. Наук : 12.00.02. Одеса, 2007. 20 с.
6. Hafen V. The Constitutional Status of Marriage, Kinship, and Sexual Privacy: Balancing the Individual and Social Interest. *Michigan Law Review*. 1983. Vol. 81. No 3. P. 463–574.
7. Головатий С. П. Мірило правовладдя. Council of Europa, USAID. ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2017. 163 с.
8. Теория государства и права. М.: МГЮА им. О. Е. Кутафина, 2014 URL: <https://jurisprudence.club/teoriya-gosudarstva-prava-uchebnik/pravovoy-status-lichnosti-ponyatie-struktura-66005.html> (Дата звернення: 05.11.2019).
9. Мищак І. М. Конституційно-правові аспекти реалізації народними депутатами України права законодавчої ініціативи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. № 3(6). С. 56–61.
10. Чернолуцкий Р. В. Нормопроектирование в конституционном праве Украины: парадигма процессуально-стадийного забезпечення актуальних питань. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2017. Vol. 4, Iss. 2. P. 54–60. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (Дата звернення: 05.11.2019).
11. Права неграждан. ООН, 2006. 23 с.
12. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право : підручник. К.–Одеса : Фенікс, 2019. 760 с.
13. Абашидзе А. Х. Право международных организаций. М.: РУДН, 2014. URL: https://studme.org/69437/pravo/pravotvorchestvo_mezhdunarodnyh_mezhpravitelstvennyh_organizatsiy (Дата звернення: 05.11.2019).
14. Довгань Е. Ф. Права человека в эпоху информационных технологий. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prava-cheloveka-v-epohu-informatsionnyh-tehnologiy> (Дата звернення: 05.11.2019).
15. Крусс В. И. Личностные («соматические») права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы. *Государство и право*. 2000. № 10. С. 43–50.
16. Лаврик М. А. К теории соматических прав человека. *Сибирский юридический вестник*. 2005. № 3. С. 16–26.
17. Мамошин В. И. Генезис прав человека: горизонты мирового развития. *Молодой ученый*. 2017. № 18. С. 230. URL: <https://moluch.ru/archive/152/43075/> (Дата звернення: 05.11.2019).
18. Лисицын Ю. П., Журавлева Т. В. Важнейшие достижения медицины XX – начала XXI века и их значение для ближайшего будущего. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vazhneyshie-dostizheniya-meditsiny-xx-nachala-xxi-veka-i-ih-znachenie-dlya-blizhayshego-buduschego> (Дата звернення: 05.11.2019).
19. Аддитивные технологии – что это такое и где применяются? URL: <http://kak-bog.ru/additivnye-tehnologii-chto-eto-takoe-i-gde-primenyayutsya>.
20. Толкачев С. А. Две модели неоиндустриализации: Германия – «Индустрия 4.0», США – «Промышленный интернет». *Экономист*. 2015. № 9.
21. Шуляк Д. Интернет вещей: как технологии будущего упрощают настоящее. URL: <https://delo.ua/business/internet-veschej-naperesechenii-nastojaschego-i-345002/> (Дата звернення: 05.11.2019).
22. Толкачев С. А. Роботизация как направление неоиндустриализации (на примере США). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/robotizatsiya-kak-napravlenie>

neointustrializatsii-na-primere-ssha (Дата звернення: 05.11.2019).

23. Третий пол. *Википедия. Свободная энциклопедия*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%B9_%D0%B F%D0%BE%D0%BB (Дата звернення: 05.11.2019).

24. US Supreme Court rules gay marriage is legal nationwide. *BBC*. 2015.26.06.

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). *Konstytutsiya Ukrainy: pryynyata na pyatyi sesiyi 28 chervnya 1996 roku. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 30, st.141 [in Ukrainian].

2. *Statut Orhanizatsiyi Obyednanykh Natsiy 1945 roku*. (2010). OON [in Ukrainian].

3. Yavtushenko, O. V. (2018). *Pryntsypy konstytutsiyno-pravovoho statusu osoby: tendentsiyi ta perspektyvy rozvytku. Aktual'ni problemy vitchyznyanoi yurysprudentsii*, 1, 73 [in Ukrainian].

4. Panchyshyn, A. V. (2010). *Ponyattya, oznaky ta struktura katehoriyi «pravovyy status»*. *Chasopys Kyiviv'koho universytetu prava*, 2, 95 [in Ukrainian].

5. Frantsuz-Yakovets, T. A. (2007). *Zabezpechennya konstytutsiyno-pravovoho statusu lyudyny i hromadyanyna v Ukraini: avtoref. ... kand. yuryd. Nauk:12.00.02*. Odesa [in Ukrainian].

6. Hafen, B. (1983). *The Constitutional Status of Marriage, Kinship, and Sexual Privacy: Balancing the Individual and Social Interest*. *Michigan Law Review*, vol. 81, 3.

7. Holovatyy, S. P. (2017). *Mirylo pravovladdya*. Council of Europa, USAID. TOV «Kompaniya «VAITE», 22–38 [in Ukrainian].

8. *Teoryya hosudarstva i prava*. (2014). M.: MHYUA im. O. E. Kutafyna URL: <https://jurisprudence.club/teoriya-gosudarstva-prava-uchebnik/pravovoy-status-lichnosti-ponyatie-struktura-66005.html> (Last accessed: 05.11.2019) [in Russian].

9. Myshchak, I. M. (2011). *Konstytutsiino-pravovi aspekty realizatsii narodnymy deputatamy Ukrainy prava zakonodavchoi initsiatyvy. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3(6), 56–61 [in Ukrainian].

10. Chornoluts'kyi, R. V. (2017). *Normoproektuvannya v konstytutsiynomu pravi*

Ukrayiny: paradyhma protsesual'no-stadiynoho zabezpechennya aktual'nykh pytan'. *Evropsky politicky a pravni diskurz*, Vol. 4, Iss. 2, 54–60. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (Last accessed: 05.11.2019) [in Ukrainian].

11. OON. (2006). *Prava nehrzhdan* [in Russian].

12. Baymuratov, M. O. (2019). *Mizhnarodne publichne pravo*. K.–Odesa: Feniks [in Ukrainian].

13. Abashydzhe, A. Kh. (2014). *Pravo mezhdunarodnykh orhanyzatsyy*. M.: RUDN. URL: https://studme.org/69437/pravo/pravotvorchestvo_mezhdunarodnyh_mezhpravitelstvennyh_organizatsiy (Last accessed: 05.11.2019) [in Russian].

14. Dovhan', E. F. *Prava cheloveka v epokhu informatsyonnykh tekhnolohiy*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prava-cheloveka-v-epokhu-informatsionnyh-tehnologiy> (Last accessed: 05.11.2019) [in Russian].

15. Kruss, V. Y. (2000). *Lychnostnye («somatycheskiye») prava cheloveka v konstytutsyonnom i fylosofsko-pravovom izmerenii: k postanovke problem. Hosudarstvo i pravo*, 10, 43 [in Russian].

16. Lavryk, M. A. (2005). *K teoryi somatycheskykh prav cheloveka. Sybyrskyy yurydychesky vestnyk*, 3, 25 [in Russian].

17. Mamoshyn, V. Y. (2017). *Henezys prav cheloveka: horyzonty myrovoho razvytyya. Molodoy uchenyy*, 18, 230. URL: <https://moluch.ru/archive/152/43075/> (Last accessed: 05.11.2019) [in Russian].

18. Lysytsyn, Yu. P., Zhuravleva, T. V. *Vazhneyshye dostyazheniya medytsyny XX – nachala XXI veka i ikh znachenye dlya blyzhaysheho budushcheho*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vazhneyshie-dostizheniya-meditsyny-xx-nachala-xxi-veka-i-ih-znachenie-dlya-blyzhayshego-buduschego> (Last accessed: 05.11.2019) [in Russian].

19. *Addyivnye tekhnolohyy – chto eto takoe y hde pryemyayutsya?* URL: <http://kak-bog.ru/additivnye-tehnologii-chto-eto-takoe-i-gde-primyayutsya> (Last accessed: 05.11.2019) [in Russian].

20. Tolkachev, S. A. (2015). *Dve modely neoyndustryalizatsyy: Hermanyya – «Yndustryya 4.0», SSHA – «Promyshlenny internet»*. *Ekonomyst*, 9 [in Russian].

21. Shulyak, D. *Internet veshchey: kak tekhnolohyy budushcheho uproshchayut nastoyashchee*. URL: <https://delo.ua/>

business/internet-veschej-na-peresechenii-nastojaschego-i-345002/ (Last accessed: 05.11.2019) [in Russian].

22. Tolkachev, C. A. *Robotyzatsyya kak napravlenye neoyndustryalizatsyy (na primere SSHA)*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/robotizatsiya-kak-napravlenie-neoindustrializatsii-na-primere-ssha> (Last accessed: 05.11.2019) [in Russian].

23. Tretyy pol. *Vykypedyya. Svobodnaya éntsyklopedyya*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%BB (Last accessed: 05.11.2019) [in Russian].

24. *US Supreme Court rules gay marriage is legal nationwide*. BBC, 26.06.2015.

Стаття надійшла до редакції 28 грудня 2019 р.